



भारत का राजपत्र

The Gazette of India

भारताचे राजपत्र

असाधारण
EXTRAORDINARY

असाधारण

भाग 12 अनुभाग 1
Part XII Section 1
भाग बारा अनुभाग 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY
प्राधिकाराद्वारे प्रकाशित

सं. 1]	नई दिल्ली, अप्रैल 21-27, 2016/1-7 वैशाख (शक) 1938	[खंड 17
No. 1]	NEW DELHI, APRIL 21-27, 2016/1-7 VAISAKHA (SAKA) 1938	[Vol. 17
अं. १]	नवी दिल्ली, एप्रिल २१-२७, २०१६/१-७ वैशाख (शक) १९३८	[खंड १७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला बेंगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नई दिल्ली, अप्रैल 21-27, 2016/1-7 वैशाख (शक) 1938

(1) दि सायन्स ऑन्ड इंजिनिअरिंग रिसर्च बोर्ड एक्ट, 2008, (2) दि राईट ऑफ चिल्ड्रेन टू फ्री ऑन्ड कम्प्लिसरी एज्युकेशन एक्ट, 2009, (3) दि इंडियन फॉरेस्ट एक्ट, 1927, (4) दि कॉरिज बाब रोड एक्ट, 2007 के मराठी अनुवाद राष्ट्रपती के प्राधिकार से प्रकाशित किये जाते हैं और ये प्राधिकृत पाठ (कॉर्टीय विधि) अधिनियम, 1973 (1973 का 50) के धारा 2 के खण्ड (क) के अधीन उनके मराठी प्राधिकृत पाठ समझे जायेंगे।

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(LEGISLATIVE DEPARTMENT)

New Delhi, APRIL 21-27, 2016/1-7 VAISAKHA (SAKA) 1938

The Translation in Marathi of (1) The Science and Engineering Research Board Act, 2008, (2) The Right of Children to Free and Compulsory Education Act, 2009, (3) The Indian Forest Act, 1927, (4) The Carriage by Road Act, 2007 are hereby published under

the authority of the President and shall be deemed to be the authoritative texts thereof in Marathi under clause (a) of Section 2 of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 (50 of 1973).

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नवी दिल्ली, एप्रिल २५-२७, २०१८/१-७ वैशाख (शक) १९३८

पुढील अधिनियमांचे म्हणजे (१) दि सायन्स औन्ड इंजिनिअरिंग रिसर्च बोर्ड अॅक्ट, २००८, (२) दि राईट ऑफ चिल्डरन टू क्री ऑन्ड कम्पलेसरी एज्युकेशन अॅक्ट, २००९, (३) दि इंडियन फॉरेस्ट अॅक्ट, १९२७, (४) दि कॅरिज बाय रोड अॅक्ट, २००७ या अधिनियमांचा मराठी अनुवाद याद्वारे, राष्ट्रपतीच्या प्राधिकाराने प्रीसिड फरण्यात येत असून प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३ (१९७३ चा ५०) याच्या कलम २, खंड (क) अन्वये हा अनुवाद त्या अधिनियमांचे प्राधिकृत पाठ आहेत असून समजले जाईल.

निर्देशसूची

INDEX

अनुक्रमांक Serial No.	अधिनियमाचे नाव Name of the Act	पृष्ठ क्रमांक Page No.
(१)	(२)	(३)
१	विज्ञान व अभियांत्रिकी संशोधन मंडळ अधिनियम, २००८ The Science and Engineering Research Board Act, 2008	३
२	बालकांच्या मोक्त व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ The Right of Children to Free and Compulsory Education Act, 2009	१०
३	भारतीय वन अधिनियम, १९२७ The Indian Forest Act, 1927	२४
४	रस्ते याहतूक अधिनियम, २००७ The Carriage by Road Act, 2007	४५

बालकांचा मोफत व सकर्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९

२००९ चा अधिनियम क्रमांक ३५

(१४ ऑक्टोबर २०१५ रोजी वृद्धाविद्यमान)

[२६ ऑगस्ट, २००९]

सहा ते चौदा वर्षांच्यो वयोगटातील सर्व बालकांकरिता मोफत व सकर्तीच्या शिक्षणाची तरतुद करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या साताव्या वर्षी, संगवद्वारे तो पूढीलप्रमाणे अधिनियमित होयावळा :—

प्रकरण एक

प्रारंभिक

१. (१) या अधिनियमास, बालकांचा मोफत व सकर्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९, असे म्हणावे.
 (२) तो, जप्य व काश्मीर राज्य खेरीजकरून घेपून भारतास लागू असले.
 (३) तो, केंद्र सरकार राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे निवत करून अशा दिनांकास अंमलात वैइल.
 [(४) संविधानाच्या अनुच्छेद २९ व ३० च्या तरतीना अधीन राहुन, या अधिनियमाच्या तरतुदी, बालकांचा मोफत व सकर्तीच्या शिक्षणाचे हक्क प्रदान करण्यासाठी लागू होतोल.
 (५) या अधिनियमामध्ये अंतर्भूत असलेली कोणतोही गाठ, मुख्यत: धार्यांक शिक्षण देणाऱ्या मदरशाना, खंडक गाठशाळांना व शैक्षणिक संस्थाना लागू होणार नाही.]

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार दृसरा अर्थ आवृत्त नसेल तर,—

संक्षिप्त नाव, चापी
व प्रारंभ.

(क) "समृच्छित शासन" याचा अर्थ,—

व्याख्या.

(एक) केंद्र सरकारने किंवा विधानमंडळ नसलेल्या संघ राज्यक्षेत्राच्या प्रशासकाने स्थापन केलेल्या, त्याची मालकी असलेल्या किंवा त्याचे निवडण असलेल्या शाळेच्या संविधान, केंद्र सरकार, असा आहे;

(दोन) उपर्युक्त (एक) मध्ये निर्देशलेल्या शाळेखोरीज,—

(क) राज्यक्षेत्रात स्थापन केलेल्या अन्य शाळेच्या संबंधान, राज्य शासन, असा आहे;

(ख) विधानमंडळ असलेल्या संघ राज्यक्षेत्रात स्थापन केलेल्या अन्य शाळेच्या संविधान, त्या संघ राज्यक्षेत्राचे शासन, असा आहे;

(ख) "फॅटिटेशन फी" याचा अर्थ, शाळेने अधिसूचित केलेल्या फी खेरोज अन्य कोणत्याहो प्रकारची देणारी किंवा अंशदान किंवा अधिदान, असा आहे;

(ग) "बालक" याचा अर्थ, सहा ते चौदा वर्षांच्यो वयोगटातील मूलगा किंवा मूलगी, असा आहे;

(घ) "विचित गटातील बालक" याचा अर्थ, [विकलांगता असलेली बालक किंवा] अनुसृचित जाती, अनुसृचित जनजाती, सामाजिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागासवर्ग यांतील किंवा सामाजिक, सांस्कृतिक, व्याधिक, भोगालिक, भारीक, निगेपदविषयक घटकांमुळे किंवा समृच्छित शासन, अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिश करून अशा अन्य घटकांमुळे विचित असलेल्या इतर गटातील बालक, असा आहे;

(ड) "दुर्बल घटकातील बालक" याचा अर्थ, समृच्छित शासनाने अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिश केलेल्या किंमान मर्यादित न्याये व्याधिक दुर्बल्यन कर्ता आहे असा मात्राप्रमाण याचे किंवा पातलकाचे बालक, असा आहे;

[(ड२) "विकलांगता असलेले बालक" यात,—

(क) विकलांग व्यक्तीसहायी (समान संधी, हक्कांचा संरक्षण आणि पुणे सहभाग) अधिनियम, १९९५ याच्या कलम २ च्या खंड (झ) मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे, "विकलांगता" असलेले एखादे बालक;

(ख) नवमानता, मंदुचा अधोगवाय, मतिमंडता व व्याख्या विकलांगता असलेल्या व्यक्तीच्या कल्याणकारिता राष्ट्रीय न्याय अधिनियम, १९९९ याच्या कलम २ च्या खंड (ण) मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे, विकलांग व्यक्ती असलेले एखादे बालक;

(ग) स्वभानता, मंदुचा अधोगवाय, मतिमंडता व व्याख्या विकलांगता असलेल्या व्यक्तीच्या कल्याणकारिता राष्ट्रीय न्याय अधिनियम, १९९९ याच्या कलम २ च्या खंड (ण) मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे गोपार विकलांगता असलेले एखादे बालक,

याचा समावेश होता।]

१ सन २०१२ चा अधिनियम क्रमांक ३०, कलम २ द्वारे समाविष्ट ठेवला.

२ यातल अधिनियमाच्या कलम ३(क) द्वारे समाविष्ट केला.

३ यात्र अर्हानियमाच्या कलम ३(ख) द्वारे समाविष्ट केला.

भारताचे राजपत्र, असाधारण
GAZETTE OF INDIA, EXTRAORDINARY

(च) "प्राथमिक शिक्षण" याचा अर्थ, इवत्ता पहिली ते इवत्ता आठवीं पर्यंतचे शिक्षण, असा आहे ;
(च) एखाद्या बालकाच्या संवेदित "शाळक" याचा अर्थ, तगा बालकाची देखभाल करणारो व त्याचा तावा असलेली घटकी, असा आहे आणि त्यामध्ये, नेसर्वांक पालकाचा, किंवा न्यावालयाद्वारे किंवा आयडाड्हारे निवृत्त केलेल्या किंवा घोषित केलेल्या पालकाचा समावेश होतो ;

(ज) "स्थानिक प्राधिकरण" याचा अर्थ, कोणत्याही नवाने संबोधण्यात येणारी महानगरपालिका किंवा नगरपरिषद किंवा जिल्हा परिषद किंवा नगर पंचायत किंवा पंचायत, असा आहे, आणि त्यामध्ये, शाळेवर प्रशासकीय नियंत्रण असलेले, किंवा कोणत्याही शहरात, नगरात किंवा गावात "स्थानिक प्राधिकरण" म्हणून कार्य करण्यासाठी त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याद्वारे किंवा त्या अन्वये अधिकार प्रदान केलेले असे अन्य प्राधिकरण किंवा निकाय, याचा समावेश होतो ;

(झ) "राष्ट्रीय बालहक्क संरक्षण आयोग" याचा अर्थ, बालहक्क संरक्षण आयोग अधिनियम, २००५ २००६ चा याच्या कलम ३ अन्वये स्थापन केलेला राष्ट्रीय बालहक्क संरक्षण आयोग, असा आहे ;

(ज) "अधिसूचना" याचा अर्थ, राजपत्रात प्रसिद्ध केलेली अधिसूचना, असा आहे ;

(ट) "मातापिता" याचा अर्थ, बालकाचा नेसर्वांक अवयव सावत्र किंवा दत्तक पिता अथवा माता, असा आहे ;

(ट) "विहित" याचा अर्थ, या अधिनियमान्वये केलेल्या नियमाद्वारे विहित केलेले, असा आहे ;

(ठ) "अनुसूची" याचा अर्थ, या अधिनियमाला जोडलेली अनुसूची, असा आहे ;

(ठ) "शाळा" याचा अर्थ, प्राथमिक शिक्षण देणारी कोणतीही मान्यताप्राप्त शाळा, असा आहे आणि त्यामध्ये,—

(एक) समुचित शासनाने किंवा स्थानिक प्राधिकरणाने स्थापन केलेली, त्याची मालकी असलेली किंवा त्याचे नियंत्रण असलेली शाळा ;

(दोन) समुचित शासनाकडून किंवा स्थानिक प्राधिकरणाकडून शाळेसाठीचा पूर्णतः किंवा अंशतः खंचे भागविण्यासाठी साहाय्य किंवा अनुदाने घेणारी अनुदानित शाळा ;

(तीन) विनिर्दिष्ट प्रवर्गातील शाळा ; आणि

(चार) समुचित शासनाकडून किंवा स्थानिक प्राधिकरणाकडून आपन्या शाळेसाठीचा खंचे भागविण्यासाठी कोणत्याही प्रकारचे साहाय्य किंवा अनुदाने न घेणारी घिना अनुदानित शाळा, याचा समावेश होतो ;

(पां) "छान्नी पहाती" याचा अर्थ, एक बालकांपांचा दुसऱ्या बालकास अंधिक परांती देऊन, त्या बालकाच्या प्रवेशासाठी असलेल्या यादृच्छिक पहातीचेरोज, अन्य निवडीची पहात, असा आहे ;

(त) एखाद्या शाळेच्या संवेदित "विनिर्दिष्ट प्रवर्ग" याचा अर्थ, केंद्रीय विद्यालय, नवोदय विद्यालय, सेनिकी शाळा म्हणून ओळखली जाणारी शाळा किंवा समुचित शासन, अधिसूचनेहारे विनिर्दिष्ट करील असी, विशिष्ट स्वरूप असलेली इतर कोणतीही शाळा, असा आहे ;

(थ) "राज्य बालहक्क संरक्षण आयोग" याचा अर्थ, बालहक्क संरक्षण आयोग अधिनियम, २००५ याचा २००६ चा कलम ३ अन्वये घटित केलेला राज्य बालहक्क संरक्षण आयोग, असा आहे.

प्रकरण दोन

मोफत व सकंतीच्या शिक्षणाचा हक्क

बालकाचा मोफत व सकंतीच्या शिक्षणाचा हक्क, इ. [(१) कलम २ चा खंड (घ) किंवा खंड (ङ) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या एखाद्या बालकासह, सहा ते घोदा घर्या वयांगटातील प्रत्येक बालकास त्याचे किंवा तिचे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण होईपवेत नजोकच्या शाळेत मोफत व सकंतीच्या शिक्षणाचा हक्क असेल.]

(२) पोटकलम (१) च्या प्रयोगनासाठी, कोणतेही बालक, उद्यामुळे त्याला किंवा तिला प्राथमिक शिक्षण घेण्यापासून आणि ते पूर्ण करण्यापासून प्रतिवेद्ध होईल अशा कोणत्याही प्रकारची फो किंवा आकार किंवा खंचे देण्यास दायी असणार नाही :

* * * * *

^१ मन २०१२ चा अधिनियम क्रमांक ३०, कलम (१८) इरे पोटकलम दागल केले.

^२ यांतील अधिनियमच्या कलम (१८) हाते परतुक लगावले.

[[३] कलम २ च्या खंड (डड) च्या उपखंड (क) मध्य निर्दिष्ट कलेलं विकलांगता असलेले एवढारे बालक, विकलांग १९९६ चा व्यक्तीसाठी (समान सधी, हक्कांचे संरक्षण व पूर्ण सहभाग) अधिनियम, १९९५ याच्या तरतुदीनांचा याथ येऊ न दृता, असाऱ्ही १. कलम २ च्या खंड (डड) च्या उपखंड (ख) व (ग) यांमध्ये निर्दिष्ट कलेले एवढारे बालक, चांगा, विकलांग व्यक्तीसाठी (समान सधी, हक्कांचे संरक्षण आणि पूर्ण सहभाग) अधिनियम, १९९५ याच्या प्रकारण घारच्या तरनुदीन्याये, विकलांगता असलेल्या बालकांना मोक्त व सक्रीयप्रे प्राधारिक शिक्षण घेण्यासाठी जे हवक असतील तंच हक्क क असतील :

परंतु असे को, स्वसानता, मेंदूचा अधरीगावाय, मरिमदता व बहुविध विकलागता असलेल्या व्यक्तींच्या कल्याणाकारिता १९५६ चा राष्ट्रीय न्यास अधिनियम, १९५७ याच्या कलम २ च्या खंड (ज) मध्ये निर्दिष्ट कंलेले “बहुविध विकलागता” असलले ४४. एखादे बालक आणि कलम २ च्या खंड (ण) मध्ये निर्दिष्ट कंलेले “गंभीर विकलागता” असल्याने एखादे बालक, यास पुरी राहन शिक्षण घेण्याच्या पर्यायाचारेखाल हक्क असेल।

४. सहा व्याख्याप्रक्षेप अधिक व्याख्या थालकाने कोणत्याही शाळेत प्रवेश घेतलेला नसेने किंवा प्रवेश घेतलेला असला प्राधिक तरी, त्याला किंवा तिला आपले प्राधिक शिक्षण पूर्ण करता आले नसेल तेव्हा, त्याला किंवा तिला, त्याच्या किंवा तिच्या शिक्षणासाठी प्रवेश न व्याला घेऊ असलेल्या वर्गात प्रवेश दंडनाला घेऊन :

परंतु असे को, एखाद्या बालकाने, त्याच्या किंवा तिच्या घयाला घोग्य असलेल्या वागात घेट प्रवेश घेतलेना असले प्राधान्यक गिरधर पृष्ठ न कैलेल्या तेहा, त्याला किंवा तिला, इतर बालकांची वरच, विहित करण्यात येईल अशा रीतीने, आणि अशा काळमर्यादिच्या आत बालकांसाठी विशेष विशेष प्रशिक्षण मिळवण्याचा हक्क असले;

परंतु आणखी असे को, प्राथमिक शिक्षणासाठी ज्या खालकास अशा रोलोने प्रवेश देण्यात आलेला असेहा ते खालक, चयाची ढोदा यर्थ पर्ण आल्यानंतर सला प्राथमिक शिक्षण पर्ण करारीपैकी भोफत शिक्षणासाठी हक्कदार असेल.

५. (१) एखाद्या शाळेत, प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करण्याबद्दलची कोणतीही तरतुद नसेल त्याचावलोत, एखाद्या बालकास, दुसऱ्या शाळेत दाखल त्याचे किंवा तिचे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी, कलम २ च्या खंड (३) चे उपरंड (तीन) व (चार) यांमध्ये विस्तीर्ण होण्याचा हक्क, केलेली शाळा वगळून, इतर कोणत्याही शाळेत दाखल करून प्रेपुण्याची मागणी करण्याचा हक्क असेल.

(२) एखाद्या बालकास, कोणत्याही कारणामुळे एकतर राज्यांतरात किंवा राज्यावाहीरील एका शाळेतून दृस-द्या शाळेतून जपाणे आवश्यक असेल त्या बाबतीत, अशा बालकास, त्याचे किंवा निचे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी कलम २ च्या खंड (३) चे उपखंड (तोन) व (चार) यांमध्ये विनाईट केलेली शाळी वगळून, अन्य कोणत्याही शाळेत दाखिल करून घेण्यादी मापाणे करण्याचा इकूल असेल.

(३) अशा अन्य शाळेत प्रवेश घेण्यासाठे, ज्या शाळत अशा चालकाने शवटी प्रवेश पेतला होता त्या शाळेचा मुळग्रन्थांक किंवा प्रभारीच्यातो, ताचडावांशी शाळा बदली प्रमाणपत्र सेवत :

परंतु असे को, शाळा बदली प्रमाणपत्र सादर करण्यात होणारा विलंब हा, अशा अन्य शाळेतील प्रवेशासाठी विलंब करण्याचे किंवा प्रवेश नाकारण्याचे काळांना टरण्यार नाहो :

परंतु आणखी असे की, शाळा बदली प्रमाणाघ्या देण्यास विलंब करणारा त्या शाळेचा मुऱ्याध्यापक किंवा प्रभारी व्यक्ती हो, त्याला किंवा तिला लाग असलेल्या सेवा नियमनसार शिस्तभंगाच्या कारबद्धामध्ये पाज असेल.

पंचमा लोक

समधित शासन, स्थानिक प्राधिकरण आणि मात्रिका यांची कृत्ये

६. या अधिनियमाच्या सरतुदीची अंगलवजावणी करण्यासाठी, समृद्धित शासन आणि स्थानिक प्राधिकरण, विहित समृद्धित जास्तन करण्यात येहीत असा क्षेत्रात किंवा नजोकच्या क्षेत्राच्या हळूत, जेवेकांपत्रातही शाळा स्वापन करतेली नसेल तरी, या अधिनियमाच्या आणि स्थानिक प्राधिकरण याचे प्रारंभोपासून तीन वर्षांच्या कालावधीच्या अंत, अशी शाळा म्हापन करावू.

७. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदीच्या अंमलवस्तावणी करण्याकरिता निघो पुरविण्यासाठो केंद्र सरकार आणि राज्य अधिक व उत्तर

(२) केंद्र सरकार या अधिनियमाच्या तरतुदीची अंमलवजावणी करण्यासाठी भांडवली व आवत्ती छांचांच अदान तपार करावी.

(३) केंद्र सरकार, राज्य शासनांशी विचारविनिमय करने वेळोवेली निधारित करोत नितका प्रमाणात घोट-कलम (२) मध्य निर्देशिका वर्ते मध्यसत्त्वास अपेक्षा अवधारणा अवधारणा राज्य आवारणा वर्तेत

‘मन देखि ये लोगोंनाम कहाँहै तो उसमें x (ii) हावे सम्बन्धित होते

(४) केंद्र सरकार, काणगल्याही राज्य शासनाकरिता तरतुद करावयाच्या अनिवारकत साधनसंपत्तीच्या आवश्यकतेच्यो तपासणी करण्यासाठी, अनुच्छेद २८० च्या खंड (३) च्या उपखंड (८) अन्वयं विज आणगाकडे निवेश करावयाची राष्ट्रपतीला विनंती करू शकल, जणकरून, उक्त राज्य शासनाना या अधिनियमाच्या तरतुदाच्या अमलबजावणी कराव्यासाठी आपल्या हिश्याच्या निधीची तरतुद करता येईल.

(५) पोटकलम (४) मध्ये काहीही असंभव असले तरी, राज्य शासन, पोटकलम (३) अन्वये केंद्र सरकारकडे राज्य शासनाला देण्यात आलेल्या रकमा आणि त्याची इतर साधनसंपत्ती विचारात घेऊन, या अधिनियमाच्या तरतुदाच्या अभावजावणीसाठी निधी देण्यास जवाबदी असल.

(६) केंद्र सरकार,—

(अ) कलम २९ अन्वये विनिर्दिष्ट केंद्रात्या शिक्षण प्राधिकरणाच्या साहाय्याने राष्ट्रीय अभ्यासक्रमाची एक झपरेपा विकसित करील;

(ख) शिक्षकांच्या प्रशिक्षणासाठी मानक विकसित करील आणि त्याची अंपलबजावणी करील;

(ग) नवकल्पना, संशोधन, निवोजन आणि हमता विकसित करण्यास प्रोत्साहन देण्याकरिता राज्य शासनाला तात्काळ साहाय्य या साधनसंपत्ती पुरवोल.

समृद्धित शासनाची
कठीं.

८. समृद्धित शासन.—

(अ) प्रत्येक बालकास मोफत आणि सकारीचे प्राथमिक शिक्षण देण्याची तरतुद करील:

परंतु असे की, एकादा बालकाचा प्रवेश त्याच्या किंवा लिंग्या मातीपत्न्याने किया, यथास्थिति, पालकाने, समृद्धित शासन किंवा स्थानिक ग्रामीणकरण याने स्थापन केलेल्या, त्याची मालको असलेल्या, त्याचे नियंत्रण असलेल्या किंवा त्याच्याकडे प्रत्यक्ष किया अप्रत्यक्षपणे पुरविण्यात आलेल्या निधीतन भरीव प्रमाणात विज पुरवठा केलेल्या शाळेखुरीज, अन्य शाळेत घेला असेहा त्याचाबतीत, यथास्थिति, उसे बालक किंवा त्याचे वा तिचे मातापिता किंवा त्याचा वा तिचा पालक, अशा अन्य शाळेत यालकाच्या प्राथमिक शिक्षणावर केलेल्या खुर्चीच्या प्रतिपूर्तीची मागणी करण्यास हक्कदार असणार नाही.

स्पष्टीकरण.—“सकारीच शिक्षण” याचा अर्थ, पुढील गोष्टी करण्याचे समृद्धित शासनावरील आवंधन, असा आहे—

(एक) सहा ते चोदा वर्षे बयोगटातील प्रत्येक बालकास मोफत प्राथमिक शिक्षण देण्याची तरतुद करणे;

(दोन) सहा ते चोदा वर्षे बयोगटातील प्रत्येक बालकाच्या सकारीच्या प्रवेशाची, शाळेतील हनरोची, आणि त्याचे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केले जात असल्याची सुनिश्चिती करणे;

(ख) कलम ६ मध्ये विनिर्दिष्ट केंद्रात्या विशेष प्रशिक्षण सुविधेची तरतुद करील;

(ग) दुर्बल पटकातील बालक आणि विचित गटातील बालक यांच्या संवंधात काणगल्याही कारणावरून प्राथमिक शिक्षण देण्याच्या बाबतीत आणि ते पृष्ठे करण्याच्या बाबतीत भंडभाय केला जाणार नाही आणि त्यास प्रतिष्ठें केला जाणार नाही, याची सुनिश्चिती करील;

(घ) शाळेची इमारत, अध्यापकघर व अध्ययन साहित्य पांसह पायाभूत सुविधा पुरवोल;

(ङ) कलम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केंद्रात्या विशेष प्रशिक्षण सुविधेची तरतुद करील;

(ज) प्रत्येक बालकाच्या प्राथमिक शिक्षणाचा प्रवेश, उपस्थिती आणि ते पूर्ण केले जात असल्याची सुनिश्चिती करील व त्यावर सुनियंत्रण ठेवोल;

(झ) अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली प्रमाणक व मानक यांनुसार उत्तम दण्डाच्या प्राथमिक शिक्षणाची सुनिश्चिती करील;

(ज) प्राथमिक शिक्षणासाठी अभ्यासक्रम आणि पाठ्यक्रम बेळवर विहित करण्यात येत असल्याची सुनिश्चिती करील; आणि

(झ) शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण सुविधेची तरतुद करील.

९. प्रत्येक स्वार्थावकास प्राप्तिकरण,—

(अ) प्रत्येक बालकास मोफत व सकारीचे प्राथमिक शिक्षण देण्याची तरतुद करील:

परंतु असे की, एकादा बालकाचा प्रवेश त्याच्या किंवा लिंग्या मातीपत्न्याने किया, यथास्थिति, पालकाने, समृद्धित शासन किंवा स्थानिक ग्रामीणकरण याने स्थापन केलेल्या, त्याची मालको असलेल्या, त्याचे नियंत्रण असलेल्या किंवा त्याच्याकडे प्रत्यक्ष किया अप्रत्यक्षपणे पुरविण्यात आलेल्या निधीतन भरीव प्रमाणात विज पुरवठा केलेल्या शाळेखुरीज, अन्य शाळेत घेला असेहा त्याचाबतीत, यथास्थिति, उसे बालक किंवा त्याचे वा तिचे मातापिता किंवा त्याचा वा तिचा पालक, अशा अन्य शाळेत यालकाच्या प्राथमिक शिक्षणावर केलेल्या खुर्चीच्या प्रतिपूर्तीची मागणी करण्यास हक्कदार असणार नाही;

(ख) कलम ६ मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे नजीकची शाळा आलव्य हाण्याची सुनिश्चिती करोल;

(ग) दुर्बल घटकातील वालक आणि व्यंचित गटातील बालक पांचा संवधात, कोणत्याहो कारणावरून ग्राहामिक शिक्षण घेण्याच्या बाबतीत आणि ते पूर्ण करण्याच्या बाबतीत भेदभाव काळा जाणार नाही आणि त्यास प्रतिवेद केला जाणार नाही याची सुनिश्चिती करोल;

(घ) त्याच्या अधिकारक्षेत्रात राहणा-या चौदा वर्षे वयापर्वतच्या बालकांचा अभिलेख विहित करण्यात येईल आणा रीतीने ठेवोल;

(ङ) त्याच्या अधिकारक्षेत्रात राहणा-या प्रत्येक बालकाच्या शाळा प्रवेशाची, शाळेतील हजेरीची आणि प्रार्थामिक शिक्षण पूर्ण केलं जात असल्याची सुनिश्चिती करोल व त्यावर सनिवेश ठेवोल;

(च) शाळेची ड्रमारत, अस्यापक्यां आणि अध्ययन साहित्य यांसह पायाभूत सुविधा पुरवोल;

(छ) कलम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या विशेष शिक्षण सुविधेची तरतुद करोल;

(ज) अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली मानके व प्रमाणके वाचुसार उल्लं दर्जाच्या प्रार्थामिक शिक्षणाची सुनिश्चिती करोल;

(झ) प्रार्थामिक शिक्षणासाठी अभ्यासक्रम व पाठ्यप्रक्रम वेळेवर विहित करण्यात येत असल्याची सुनिश्चिती करोल;

(ञ) शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण सुविधा पुरवोल;

(त) स्थलांतरित कुटुंबातील बालकांच्या प्रवेशावाऱ्यत सुनिश्चिती करोल;

(थ) त्याच्या अधिकारक्षेत्रातील शाळाच्या कामकानाचे संनियंत्रण करोल; आणि

(द) रेक्षणिक कैर्लडर निश्चित करोल.

१०. प्रत्येक मातापित्याने किंवा पालकानं त्याच्या किंवा तिच्या बालकास्या किंवा, वयासिधी, पाल्याला नजीकच्या मातापिता वा पालक शाळेत प्रार्थामिक शिक्षणासाठी दाखल करणे किंवा दाखल करण्याची व्यवस्था करणे हे त्याचे कर्तव्य असेल. यांके कर्तव्य.

११. तीन वर्षांवरील बालकांना प्रार्थामिक शिक्षण घेण्यास तयास करण्याच्या आणि रांची बालकांसाठी, तरंच्या वयाची समुचित ग्राहकताने सहा वर्षे पूर्ण होईपर्यंत प्रार्थामिक शिक्षणावरूपतील देखभाल आणि शिक्षण यांची तरतुद करण्याच्या हेतुन, समुचित शासनास, शाळापूर्व शिक्षणाची असा सर्व बालकांना मोफत शाळापूर्व शिक्षण दण्ड्यासाठी आवश्यक तो व्यवस्था करता येईल.

प्रकरण चार

शाळांच्या व शिक्षकांच्या जबाबदार्या

१२. (१) या अधिनियमाच्या प्रयोगनार्थे,—

मोफत व सकारात्मक

शिक्षणावाहन

शाळापूर्व शिक्षणासाठी व्यापो.

(क) कलम २ च्या खंड (द) च्या उपखंड (थीन) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली शाळा, त्वा शाळेत प्रवेश घेतलेल्या सर्व बालकांना मोफत व सकारात्मक प्रार्थामिक शिक्षण देईल;

(ख) कलम २ च्या खंड (द) च्या उपखंड (थीन) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली शाळा, तिच्या व्यापिक सरासरी खंड सोसायासाठी तिला ने व्यापिक आवांतो माहात्म्य किंवा अनुद्देश मिळेल त्या प्रमाणात तोहन प्रवेश घेतलेल्या बालकांना, परंतु किमान पंचवौस टक्कवांच्या अधीन राहून, मोफत व सकारात्मक प्रार्थामिक शिक्षण देईल :

(ग) कलम २ च्या खंड (द) च्या उपखंड (थीन) व (चार) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली शाळा, नजीकच्या दृष्टीत घटकातील आणि व्यंचित गटातील बालकांना, पहिल्या इयनेत, त्या डृष्टीतील विद्यार्थीसंख्येच्या किमान पंचवौस टक्के मर्यादाप्रयंत प्रवेश देईल आणि प्रार्थामिक शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत त्यांना मोफत व सकारात्मक शिक्षण देईल.

परंतु असे यो, कलम २ च्या खंड (द) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली घर्खादी शाळा, जेव्हा शाळापूर्व शिक्षण देत असल तेहा, अशा शाळापूर्व शिक्षणासाठी प्रवेश घेण्याकरिता खंड (क) त (म) च्या तपतूदी लाग झालील.

(२) पीटकलम (३) च्या खंड (ग) मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे मोफत व सकारात्मक प्रार्थामिक शिक्षण दण्ड्यास कलम २ च्या खंड (द) च्या उपखंड (धार) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या शाळेला, तिने अशा प्रकार केलेल्या खंडांचा, राज्याने ग्रन्त्यक:

बालकामार्ग केलेला खर्च, किंवा बालकाकडून आवारण्यात आलेली प्रत्यक्ष रक्कम, योपैकों जो कमी असेल तंचल्या मध्यांदपयेत रक्कम विहित करण्यात येईल अशा रीतीने प्रतिपूती करण्यात येईल :

परंतु असे को, अशी प्रतिपूती कलम २ च्या खंड (३) च्या उपखंड (एक) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या शाळेने प्रत्येक बालकामार्ग केलेल्या खालीच्या रक्कमेका अंधिक असणार नाही :

परंतु आणखी असे को, अशा शाळेवर तिळा कोणतोही नमीन, इमारत, साधनसामग्रे किंवा इतर सुविधा एकत्र भोक्त निवा सवलतोच्या दरात मिळाल्याच्या कासणावरून विनिर्दिष्ट संग्रहीतील बालकांना भाफत शिक्षण देण्याचे आवंधन अगोदरच घातलेले असल्यास, अशी शाळा, अशा आवंधनाच्या मध्यांदपयेत प्रतिपूतीसाठी हक्कदार असणार नाही.

(३) प्रत्येक शाळा समृद्धित शासन किंवा यथास्थिति, स्थानिक प्राधिकरण मागवील अशी पाहिती पुरवील.

प्रवेशासाठी कोणतीही कैपिटेशन फी किंवा छाननी पढून नव्यांनी नव्यांनी १३. (१) कोणतीही शाळा किंवा उपकरी बालकांना प्रवेश देताना, कोणतीही कैपिटेशन फी वसूल करणार नाही आणि कोणत्याही छाननी पढूनीसाठी बालकास किंवा त्याच्या किंवा तिच्या मातापित्यास किंवा बालकास भाग पाढणार नाही.

(२) कोणतीही शाळा किंवा व्यक्ती, पोटकलम (१) च्या तरतुदीचे उल्लंघन करून,—

(क) कैपिटेशन फी घटूल तर, ती, आकाशलेल्या कैपिटेशन फीच्या दहा पट असू शकल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल ;

(ख) एखाद्या बालकास छाननी पढूनीसाठी भाग घाडीच नर, ती पहिल्या उल्लंघनावहाल पंचवीस हजार रुपयांपयेत असू शकेल आणि त्यानंतरच्या ग्रह्यक उल्लंघनावहाल पऱ्हस हजार रुपयांपयेत असू शकल इतक्या द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल.

प्रवेशासाठी व्याधा पुरावा १४. (१) प्राथमिक शिक्षणाकरिता प्रवेशाच्या प्रयोगासाठी, बालकाचे वय हे जन्म, सूची व विवाह नोंदणी अधिनियम, १८८५ पुरावा, १८८६ याच्या तरतुदीनुसार देण्यात आलेल्या जन्माच्या वाखल्याच्या आधार किंवा विहित करण्यात येईल अशा अन्य चा ६. कोणत्याही दस्तऐवजाच्या आधारं निर्धारित करण्यात येईल.

(२) व्याधा पुराव्याच्या अभावी कोणत्याही बालकास, शाळेमध्ये प्रवेश नाकाराय्यात येणार नाही.

प्रवेश देण्यात नकारात न देणे १५. बालकास, शैक्षणिक याच्या सुरुवातीला किंवा विहित करण्यात येईल अशा वाहीव कालावधीमध्ये शाळेत प्रवेश नाकारात येण्यात येईल :

परंतु असे को, वाहीव कालावधीनंतर नर असा प्रवेश मार्गितला असेल तर कोणत्याही बालक, समृद्धित शासनाडारे विहित करण्यात येईल अशा रीतीने त्याचा अभ्यास पुणे करोल.

मार्ग ठेवण्यास व काढून टाकाव्यास मनावू १६. शाळेत प्रवेश दिलेल्या कोणत्याही बालकास, कोणत्याही इवत्तेत मार्ग ठेवते जाणार नाही किंवा प्राथमिक शिक्षण करण्यात येईल अशा रीतीने त्याचा अभ्यास पुणे करोल.

बालकामार्ग शारीरिक शिक्षा करण्यास आणि मानवीक त्रास देण्यास मनावू १७. (१) कोणत्याही बालकास शारीरिक शिक्षा किंवा मानसिक आस देण्यात येणार नाही.

(२) पोटकलम (१) च्या तरतुदीचे जी कोणतीही उपकरी उल्लंघन करोल, अशा व्यक्तीला लागू असणाऱ्या रेवा निवाम अन्वय तो, शिवतभागाच्या कारवाईस पात्र असेल.

मान्यता प्रमाणपत्र विळिवल्याशिवाय कोणतीही शाळा स्थापन न करणे १८. (१) समृद्धित शासनाने किंवा लक्षानिक प्राधिकरणाने स्थापन केलेल्या, त्याची मालकी असलेल्या किंवा त्याची मालकी असलेल्या शाळेव्यतीरक्त इतर कोणतीही शाळा, विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात व अशा रीतीने असेल असा प्राधिकरणाकडून मान्यता प्रमाणपत्र विळिवल्याशिवाय, या अधिनियमाच्या प्रारंभानंतर, स्थापन करण्यात येणार नाही किंवा ती सुरु करण्यात येणार नाही.

(२) पोटकलम (१) अन्वये विहित केलेले प्राधिकरण, विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यात, अशा कालावधीमध्ये, अशा रीतीने व अशा शर्तीच्या अधीन साहून मान्यता प्रमाणपत्र दर्तेल.

परंतु असे को, एखाद्या शाळेने कालम १९ अन्वये प्रमाणके आणि मानके याची पूर्ती केल्याखोरात, अशा शाळेला मान्यता देण्यात येणार नाही.

- (३) मान्यतेसाठीच्या शाळीचे उन्नेशन केंद्रपायावर विहित प्राधिकरण सेच्यो आदेशाद्वारे मान्यता काढून घेऊन
परंतु असे को, आशा प्रकारे मान्यता काढून घेण्याच्या शाळेत गिक्कत जसलेल्या चिन्हांवरून, नवीकर्त्या कोणत्या
शाळेत प्रवेश घेणा येईल घावालचे निर्देश, आशा आदेशात दिलेले असलील :
- परंतु आणखी असे को, आणा शाळेला, विहित करण्यात येईल आशा रोहीने, आपले काणांग मोहऱ्याची संघी दिल्याद्वारोग,
आशा प्रकारे मान्यता काढून घेण्यात येणार नाही. •
- (४) पाटकलम (३) अन्यवय मान्यता काढून घेतल्याच्या दिनांकापासून, अशी शाळा आपले कायं चालू ठेवणार नाही.
- (५) जी कोणतीही व्यक्ती, मान्यता प्रमाणपत्र मिळविल्याईरोज एखादी शाळा स्थापन करील किंवा चालवील किंवा
मान्यता काढून घेतल्यानेतरही शाळा चालूच ठेवील, ती, एक लाख रुपयांपर्यंत असू शक्त दृच्छेद्वारा-आणि ज्या
कालावधीत असे उल्लंघन वारपायाचे चालू ठेवले असेल त्या कालावधीतील प्रत्येक दिवसाकरिता वहा हजार रुपयांपर्यंत
असू राफेल इतक्या दृच्छेद्वारा पावळ असेल.
१९. (२) अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली मानक आणि प्रमाणके याची पूर्णता करल्याईरोज, कालम १८ अन्यवय शाळेसाठी असलेली
कोणतीही शाळा स्थापन करण्यात येणार नाही किंवा तिला मान्यता देण्यात येणार नाही.
- (२) या अर्वांनवमात्राच्या प्रारंभातीची स्थापन केलेली एखादी शाळा, अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली मानक आणि
प्रमाणके याची पूर्णता करेत नसेल तर, ती शाळा आशा प्रारंभाच्या दिनांकापासून तीन वर्षांच्या कालावधीत, अशी मानक
आणि प्रमाणके याची स्वतःच्यांने पूर्णता करण्यासाठी घावले उघलील.
- (३) जर एखादी शाळा, पाटकलम (२) अन्यवय विनिर्दिष्ट केलल्या कालावधीत मानक आणि प्रमाणके याची पूर्णता
करण्यात कसूर करील तर, कालम १८ च्या पाटकलम (१) अन्यवय विहित केलेले प्राधिकरण, त्या कालमातील
पाटकलम (३) अन्यवय विनिर्दिष्ट केलेल्या रोहीने आशा शाळेला दिलेली मान्यता काढून घेऊल.
- (४) पाटकलम (३) अन्यवय मान्यता काढून घेतल्याच्या दिनांकापासून अशी कोणतीही शाळा आपले कायं चालू
ठेवणार नाही.
- (५) जी कोणतीही व्यक्ती, मान्यता काढून घेतल्यानेतर शाळा चालविणे सुरुच ठेवोय, ती, एक लाख रुपयांपर्यंत
असू शक्त दृच्छेद्वारा दृच्छेद्वारा आणि ज्या कालावधीत असे उल्लंघन करण्याचे चालू ठेवले असेल त्या कालावधीतील
प्रत्येक दिवसाकरिता वहा हजार रुपयांपर्यंत असू शक्त दृच्छेद्वारा दृच्छेद्वारा, पावळ असेल.
२०. माह मध्याचे, अभियंचीद्वारे, अनुसूचीमध्ये कोणतीही मानक आणि प्रमाणके याची भर घालून किंवा ती अनुसूचीमध्ये
वगडून त्या अनुसूचीची सुधारणा कराता येणेल.
२१. (१) कालम २, खंड (६), उपखंड (चार) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या शाळेंवरोज इतर शाळा, एक शाळा व्यवस्थापन शाळा व्यवस्थापन
समिती घटात करील या समितीमध्ये, स्थानिक प्राधिकरण, आशा शाळेल प्रवेश दिलल्या वालकांचे मातापिता किंवा आपले
आणि शिशक्षण यांच्यापासून निवडून दिलल्या प्रतिनिधित्वाचा समावेश असेल :
- परंतु असे को, आशा समितीतील किंवा तीन चालूपारा सदस्य हे मातापिता किंवा पालक असलील :
- परंतु आणखी असे को, वीचील महालील आणि दुर्बल पटकातील वालकांचे मातापिता किंवा पालक यांना प्रवाणाशीर
प्रतिनिधित्व देण्यात येणेल :
- परंतु तसेच, आशा समितीतील पालक टक्के सदस्य हो येण्यात नाही. असलील.
- (२) शाळा व्यवस्थापन समिती पूर्णाल कावे पार पाडूल :—
- (क) शाळेच्या कामकाचाचे सीनवज्र करणे ;
- (ख) शाळा विकास वाजला तथात करून तिची शाशवारस करणे ;
- (ग) समोरात शासनाकडून किंवा स्थानिक प्राधिकरणाकडून अथवा उतर काणव्याहो मार्गीकृत मिळालेल्या निधीच्या
वापराचे संजयवण करणे; आणि
- (घ) विहित करण्यात घेतात अशी इतर कामे पार पाडूणे :
- [परंतु असे को, पाटकलम (३) अन्यवय घोटन करण्यात आलेली शाळा व्यवस्थापन समिती.—
- (क) अलगसेड्याक ममाजाने रुपयांन केलेली आणि त्याच्याकाढून चालविण्यात येणारी शाळा—मग ती धर्मान्वय
अधोरुत असा किंवा भावव आधारत असा— आणि
- (ख) कालम २ च्या खंड (६) च्या पाटकलम (दोन) मध्ये ल्याळा केलल्या अन्य सर्व अनुदानांस शाळा,
पाच्या संबोधात, कवळ सलवागाराचे कायं पार याढून.]

शाळा विकास
योजना.

२२. (१) [अनासंग्रहक समाजाने स्थापन केलेली व त्योच्याकडून चालविषयात येणारी शाळा-मग ती धर्मांवर आधारित असा किंवा भाषेवर आधारित असा—आणि कलम २ द्वा द्वांड (द) या उपडुङ्ड (दोन) मध्ये व्याख्या केल्याऱ्हामाणे अनुदानित शाळा, योच्या संबंधातील शाळा व्यवस्थान समितीवरीतरित, कलम २२ या पोटकलम (१) अन्वय घटात करण्यात आलेली प्रत्येक शाळा व्यवस्थापन समिती,] विहित फरण्यात वर्तुल अशा रोजीने शाळा विकास योजना तयार करील.

(२) समुचित शासनाने किंवा, यद्यस्थिती, स्थानिक प्राधिकरणाने तयार करावयाच्या योजनासाठी व मिळवावयाच्या अनुदानांसाठी पोटकलम (१) अन्वये अशा प्रकारे तयार केलेली शाळा विकास योजना ही आधार असेल.

शिक्षकांच्या
नियुक्तीसाठी अंती
आणि त्वाच्या सेवेच्या
अटी व जर्ती.

२३. (१) केंद्र सरकारने आधिकारितेवर प्राधिकृत केलेल्या शैक्षणिक प्राधिकरणाने निधारित केली असेल अशा किंवान अहेता धारण करणारी कोणतोही व्यक्ती, शिक्षक महणून नियुक्त केली जाण्यास पाव असेल.

(२) एम्बाड्या राज्यात, अध्यापक शिक्षणाचे पाठ्यक्रम चालवणाऱ्या किंवा प्रशिक्षण देणाऱ्या पुरेशा संस्था नसतील, अथवा पाठ्यकलम (१) अन्वये निधारित केलेली किंवान अहेता धारण करणारे पुरेशे जिनक उत्तराव्य नसतोल त्यावधीतीत, केवळ सरकारेला त्यास ओवश्यक वाटल्यास, अंधिसूचनेवरे तोत विनिर्दिष्ट करण्यात वेढेल अशा, पाच वर्षांहून अधिक नगलेल्या कालावधीकारिता, शिक्षकांची नियुक्ती करण्यासाठी आवश्यक असेलेली किंवान अहेता, शिंघिल करता येईल:

परंतु असे को, जा शिक्षक, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या वेळी, पोटकलम (१) अन्वये निधारित केलेली किंवान अहेता धारण करीत नसेल, तो, पाच वर्षांच्या क्रालावधीत अशा किंवान अहेता प्राप्त करील.

(३) शिक्षकांना देव असलेले येतम व भर्ते यांग त्याच्या सेवेच्या अटी व जर्ती, विहित करण्यात येणाल अशा असतील.

शिक्षकांची कर्तव्ये
आणि त्वाच्या
गान्हण्यांचे निवारण.

२४. (१) कलम २३, पोटकलम (१) अन्वये नियुक्त केलेला शिक्षक, पूढील कर्तव्ये पाव पाढील :—

(क) शाळेत नियमितपणे व व्यक्तशीरपणे हजर राहणे ;

(ख) कलम २१, पोटकलम (२) या तरतुदीनुसार अव्यासक्रम घोग व तो पुणी करणे ;

(ग) विनिर्दिष्ट कालावधीत संपूर्ण अव्यासक्रम पूर्ण करणे ;

(घ) प्रत्येक चालकांच्या अध्ययन क्षमतेचे निधारण करणे आणि त्यत्नुसार कोणतोही आवश्यकता भासल्यास, पुरक महणून अंतरिक्षत शिक्षण देणे ;

(ङ) प्रात्यापिता आणि चालकांचरोया नियमित पालकसभा घेऊन, त्यांना चालकांची नियमित हुंजरी, अध्ययन क्षमता, अध्ययनातील प्रगती यावावतची माहिती आणि चालकांशी संबद्ध अशो इतर कोणतोही माहिती देणे ; आणि

(च) विहित करण्यात येणाल अशो इतर कर्तव्ये पाव पाढील.

(२) पोटकलम (१) भध्ये विनिर्दिष्ट केलेली कर्तव्ये पाव पाढुण्यात जो शिक्षक कासर करोल, तो, त्याला अथवा तिला लागू असलेल्या सेवानियमांनव्य शिस्तभंगाच्या कासवाई केली जाण्यास पाव असेल :

परंतु असे को, अशो शिस्तभंगाची कासवाई करण्यापूर्वी, अशा शिक्षकाला झालाल म्हणणे माहुण्याची याजवी संधो देण्यात येईल.

(३) शिक्षकांची, कोणतोही गान्हणी असल्यास, त्याचे विहित करण्यात येढेल अशा रोजीने निवारण करण्यात येईल.

विद्यार्थी-शिक्षक
प्रमाण.

२५. (१) या अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनकाळासून [तीन वार्षांच्या अंत], प्रत्येक शाळेत, अनुसूचीसंधे विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे, विद्यार्थी-शिक्षक प्रमाण राखण्यात येत आहे ताची, समुचित शासन आणि स्थानिक प्राधिकरण, सुमिरियती करारील.

(२) पोटकलम (१) अन्वये, विद्यार्थी-शिक्षक प्रमाण राखण्याच्या प्रयोजनासाठी, शाळेत नेमालक केलेल्या कोणत्याहो शिक्षकास इतर कोणत्याहो शाळेत किंवा कायोलयात क्राम करण्यास पाव पाढून जाणार नाही किंवा त्यास कलम २७ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कामांचीरोज इतर कोणत्याही अशोक्षणिक प्रयोजनासाठी कामावर तावण्यात येणार नाही.

शिक्षकांची स्वित पदे
भरणे.

२६. सर्वोच्च शासनाने किंवा स्थानिक प्राधिकरणाने स्थापन केलेल्या, त्याची भागका असलेल्या, त्याच्या नियंत्रणाच्चाली असलेल्या किंवा त्याच्याकडून प्रत्यक्ष अध्या अव्यासांपासून पुराविलेल्या नियंत्रित भरीवण्यांच्या विज्ञप्त्यवस्था केलेल्या शाळांच्या दहा तक्कप्राहून अधिक असाहार माहीत याची खात्री करील.

२७. कोणत्याही शिक्षकाला, दशवर्षीक अनुग्रहाना, आप्ती निवाहाची काम किंवा स्पृहिक प्राधिकरण अथवा अधीक्षणिक प्रयोजनांमध्ये किंवा यथास्थिती, संसदेच्या नियडणुकाच्या कमेटीचे उरोज, इतर कोणत्याही अशीक्षणिक प्रयोजनांमध्ये कोमावर लावण्यात घेणार नाही.

२८. कोणत्याही शिक्षक खालीली शिक्षणी पाणीर नाही अथवा खालीली शिक्षणाच्या कामात त्वात गैलवून शिक्षकाने खालीली शिक्षणी घण्याम मनाही.

प्रकरण पाच

प्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम व तो पूर्ण करणे

२९. (१) प्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम व मूल्यमापन प्रक्रिया हो, समुचित शास्त्राने अधिसूचनेवर विनाशित अभ्यासक्रम व मूल्यमापन प्रक्रिया.

(२) शिक्षणिक प्राधिकरण, पोटकलम (१) अन्वय अभ्यासक्रम व मूल्यमापन प्रक्रिया विहित करताना, पुढील वारी विचारात घेईल, त्वा अशा :—

(क) सीधानातील अधिकृत मूल्यांशी सुसंगती ;

(ख) बालकांचा स्वयंगोण विकास ;

(ग) बालकांचे ज्ञान, समता व विशेष चुरूदिमता याचे संवर्धन ;

(घ) शारीरिक व मानसिक क्षमतेचा जास्तीत जास्त विकास ;

(ङ) बालकानुकूल व बालककंद्री पद्धतीने उपक्रम, शोध व संशोधन या माध्यमातून शिक्षण ;

(च) व्यवहारे असेल तेथवर शिक्षणाचे माध्यम बालकांची मातृभाषा असेल ;

(छ) बालकाला भय, दहूणा व चिता योपासन मुक्त उंवणे आणि मुक्तपणे विचार व्यक्त करण्यास मदत करणे ;

(ज) बालकांची उक्तक्षम शक्ती आणि तिथा उपयोग करण्याच्या त्वाच्या किंवा तिच्या क्षमतेचे संवैक्षण व सातत्याने मूल्यमापन करणे.

३०. (१) कोणत्याही बालकास, प्राथमिक शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत कोणत्याही मंडळाची परोक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक परोक्षा व पूर्णता असणार नाही.

(२) प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केलेल्या प्रत्येक बालकास, विहित करण्यात घेईल अशा नमूद्यात व अशा रोजीने, प्रमाणपत्र देण्यात घेईल.

प्रकरण सहा

बालकांच्या हक्कांचे संरक्षण

२००६ चा ३१. (१) बालहक्क संरक्षण आयोग ऑर्धनियम, २००५ याच्या कलम ३ अन्वये घटित केलेला राष्ट्रीय बालहक्क बालकांच्या

४. संरक्षण आयोग किंवा यथास्थिती, कलम १७ अन्वये घटित केलेला राष्ट्रीय बालहक्क संरक्षण आयोग, त्या ऑर्धनियमात अन्वये गिक्षणाच्या हक्काचे संनियंत्रणा.

(क) या ऑर्धनियमाहोरे किंवा तदन्वये तरतुद केलेल्या हक्कांवात या संरक्षक उपायांनांची तपासणी करणे व त्यांचा आढऱ्या घेणे आणि त्यांच्या प्रभावी अभिवृद्धिवाणीसाठी उपायांनांची शिक्षारस करणे ;

(ख) बालकांच्या मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाच्या हक्कांशी संशोधित तक्रीची चौकशी करणे ; आणि

(ग) उक्त बालहक्क संरक्षण आयोग ऑर्धनियमाची कलम १५ व २४ यांन्वये तरतुद केल्याप्रमाणे आवश्यक तो घावले उचलणे.

(२) उक्त आयोगाना पोटकलम (१), खंड (ग) अन्वये बालकांच्या मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाच्या हक्कांशी संशोधित कोणत्याही बालोंची चौकशी करताना, उक्त बालहक्क संरक्षण आयोग ऑर्धनियम याची कलम १४ व २४ यांन्वये त्यांना अनुकूलं जे अधिकार नमूद देण्यात आलेले असांतील तंद अधिकार असतोल.

(३) प्रधानमंत्री शास्त्राभिक राज्य वालहक्क संरक्षण आवोग घटित करायात आना नमल त्वाचावतोत, समुचित शासनास, पोटकलम (१), खंड (२) ते (३) यामध्ये निर्दिष्ट केलेली काये थार पाहण्याच्या प्रवाजनावे, विहित करायात घेऊन वर्णन राजा रातोने व जशा अटी व शतोना अपीन रहून, असे प्राधिकरण घटित करता येईल.

गान्धारांचे ३२. (१) कलम ३१ भद्ये काहीही अंतर्फू असले तरी, या अधिनिवसांन्यावे कोणाल्याही व्यक्तीना एडाशा बालकाच्या निवारण, हवकाशी संबंधित कोणतेही गान्धारी मांडावयाचे असल्यासे तिळा, अधिकारिता असलेल्या स्थानिक प्राधिकरणाकडे संखी तंकार करता येईल.

(२) पोटकलम (१) अन्यथे तज्जर प्राप्त इसाल्यानेता, स्थानिक प्राधिकरण, संबंधित पक्षकारांना आपले म्हणणे मांडावयाची व्याख्या संखी दिल्यानंतर, तीन महिन्यांच्या कालावधीच्या आत, त्वा बाबोवर निर्णय देईल.

(३) स्थानिक प्राधिकरणाच्या निर्णयामुळे व्यक्तित इलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, राज्य वालहक्क संरक्षण आवोगाकडे किंवा व्यास्तिकांत, कलम ३१, पोटकलम (३) अन्यथे विहित केलेल्या प्राधिकरणाकडे अपील करता येईल.

(४) पोटकलम (३) अन्यथे केलेल्या अंगिलावर, कलम ३१, पोटकलम (१), खंड (ग) अन्यथे करायात आलेला तरतुदीनुसार, राज्य वालहक्क संरक्षण आवोगाकडून किंवा व्यास्तिकांत, कलम ३१, पोटकलम (३) अन्यथे विहित केलेल्या प्राधिकरणाकडून निर्णय देण्यात येईल.

राष्ट्रीय सल्लागार ३३. (१) केंद्र सरकार, प्राधिमिक शिक्षण व व्यास विकास या क्षेत्रातील ज्ञान व प्रत्यक्ष अनुभव असणाऱ्या व्यक्तीमधून परिषद घटित करणे, नेमणुक करावयाच्या, केंद्र सरकारला उपचारक व्याटातील परंतु प्रधाराहून अधिक नसतील इतका सदस्यांची मिळून बनलेली राष्ट्रीय सल्लागार परिषद, अधिसूचनेद्वारे, घटित करील.

(२) या अधिनियमाच्या तरतुदीची प्रभावीपणे अमलवजावणी करावयावत केंद्र सरकारला सलता देणे हे राष्ट्रीय सल्लागार परिषदचं काढे असेल.

(३) राष्ट्रीय सल्लागार परिषदेच्या सदस्यांचे भत्ते व त्वाच्या नेमणुकीच्या अन्य अटी व शतो विहित करायात येतोल अशा उसतोल.

राज्य सल्लागार ३४. (१) राज्य शासन प्राधिमिक शिक्षण व व्यास विकास या क्षेत्रातील ज्ञान व प्रत्यक्ष अनुभव असणाऱ्या व्यक्तीमधून परिषद घटित करणे, नेमणुक करावयाची, राज्य शासनास आवश्यक व्याटातील परंतु प्रधाराहून अधिक नसतील इतका सदस्यांची मिळून बनलेली राज्य सल्लागार परिषद, अधिसूचनेद्वारे, घटाट वारौल.

(२) या अधिनियमाच्या तरतुदीची प्रभावीपणे अमलवजावणी करावयावत राज्य शासनास सलता देणे हे राज्य सल्लागार परिषदचं काढे असेल.

(३) राज्य सल्लागार परिषदेच्या सदस्यांचे भत्ते व त्वाच्या नेमणुकीच्या अन्य अटी व शतो विहित करायात येतोल अशा उसतोल.

प्रकरण सात

संक्षिप्त

निंदा देणाराचा ३५. (१) केंद्र सरकारसा, या अधिनियमाच्या तरतुदी अमलात आणण्याच्या प्रवाजनावे, न्यास याच वाटातील अशी अधिकार मार्गदर्शकतर्चे समुचित शासनासा किंवा व्यास्तिकांत, स्थानिक प्राधिकरणाला उत्थान देणा येतोल.

(२) समुचित शासनास, या अधिनियमाच्या तरतुदी अमलात आणण्याच्या संवधान, न्यास याच वाटातील अशी मार्गदर्शकतर्चे व उस निंदा, स्थानिक प्राधिकरणासा किंवा शाळा व्यवस्थापन संस्थातील देता येतोल.

(३) स्थानिक प्राधिकरणास, या अधिनियमाच्या तरतुदी अमलात आणण्याच्या संवधान, न्यास याच वाटातील अशी मार्गदर्शकतर्चे व उस निंदा, शाळा व्यवस्थापन संस्थातील देता येतोल.

खटता भरणाराती ३६. कलम १३ चे पोटकलम (२), कलम १८ चे पोटकलम (१) आणि कलम १९ चे पोटकलम (१) यांत्रातील निंदाग्र असलेल्या अपाराधिकस्थानाची कोणताही मुठ्ठा, समुचित शासनास अभिसूचनेद्वारे याचावातील प्राधिकरण केलेल्या अधिकाऱ्यांची शुद्धमंत्रुरे घेतात्याशिष्याव दाखुन्य इतरला येणार नाही.

३५. या अधिनियमाहारे किंवा तदन्वय करण्यात आलेले कोणताही नियम किंवा आदेश व अन्वय सद्भावपूर्वक मदभावपूर्वक कैलंगा कारबाईर संरक्षण क्षेत्रात असलेल्या कोणताही कायदेशांचे बोधात, केवळ सरकार, राज्य प्राप्तन, राष्ट्रीय योगीहीकै संरक्षण क्षेत्रात असेही, राज्य चालहक्क संरक्षण आवश्यक, स्थानिक प्राधिकरण, शाळा व्यवस्थापान समिती किंवा कोणतीही व्यवस्था, पांचवार्षिक रुद्ध कोणताही दावा किंवा अन्य कायदेशीर कायदेशांची केली जाणार नाही.

३६. (१) समुदित शासनात, या अधिनियमाच्या तरतुदी अंगतात आणण्यासाठी, अधिसूचनेहारे, नियम करता येतात. समुदित शासनाच्या नियम करण्याचा (२) विशेषकरत व पूर्वामी अंधिकारांच्या संबंधाधारणेतस चाच न येऊ देता, पूढीलपैकी सर्व किंवा काणप्पाही अधिकार, यांचीसाठी असे नियम करता येतील :—

- (क) कलम ६ च्या प्राहिलदा पटकांनवय, विशेष प्रशिक्षण देखाची रीत व त्याची कालभर्ता ;
- (ख) कलम ६ अन्वय नांदीकाची शाळा स्थापन करण्यासाठी क्षेत्र किंवा हड्ड ;
- (ग) कलम ९ च्या खंड (घ) अन्वय चाचा व विद्यार्थ्यांच्या चालकाचा अधिनेत्र देवेण्याची रीत ;
- (घ) कलम १२ च्या पोटकलम (१) अन्वय चालकाचे वय निर्धारित करणार इतर कोणताही दस्तऐवज ;
- (च) कलम १५ अन्वये प्रवेशासाठी वाढीचा कालावधी आणि अशा वाढीचा कालावधीनतर प्रवेश देण्यात आला असेहा तर, क्षेत्रासे पूरी करण्याची रीत ;
- (ऱ) कलम १६ च्या पोटकलम (१) अन्वये प्राधिकरण आणि मानवता प्रमाणापत्राचा नमूना, मानवता प्रमाणापत्र देण्यासाठीचा कालावधी, त्याची रीत आणि त्याकडलच्या शर्ती ;
- (अ) कलम १८ च्या पोटकलम (३) अन्वये भास्तुकांवयं मरणार्थी माझगऱ्याचो संरेख दाखायी रीत ;
- (ब) कलम २१ च्या पोटकलम (२) च्या खंड (घ) अन्वय शाळा व्यवस्थापन समितीने पार पाढावयाची इतर कायदे ;
- (ट) कलम २२ च्या पोटकलम (१) अन्वय भास्तु विकास घोगना तयार करण्याची रीत ;
- (ठ) कलम २३ च्या पोटकलम (३) अन्वय शिक्षकांना देव असलेल घेतन व भत्ते आणि त्याच्या संवेद्या अटी व शर्ती ;
- (ड) कलम २४ च्या पोटकलम (१) च्या खंड (घ) अन्वय शिक्षकांने पार पाढावयाची कालेव्य ;
- (इ) कलम २५ च्या पोटकलम (३) अन्वये शिक्षकांच्या गांळण्याचे निवारण करण्याची रीत ;
- (ए) कलम २६ च्या पोटकलम (२) अन्वये प्रार्थमिक शिक्षण चूणे झाल्यावर देण्यात पेणान्युक्त प्रमाणापत्राचा नमूना व रीत ;
- (त) कलम २७ च्या पोटकलम (३) अन्वये प्राधिकरण, ते घटित करण्याची रीत आणि त्यासाठीच्या अटी व शर्ती ;
- (ष) कलम २८ च्या पोटकलम (३) अन्वये साठोव सल्लागार परिपदच्या सदस्यांचे भत्ते आणि त्याच्या नेपाळीच्या इतर अटी व शर्ती ;
- (द) कलम २९ च्या पोटकलम (३) अन्वये राज्य सल्लागार गोपन्याच्या सदस्यांचे भत्ते आणि त्याच्या नेपाळीच्या इतर अटी व शर्ती .

(३) या अधिनियमान्वये, केंद्र सरकारने केलेला प्रत्येक नियम आणि कलमे २० व २३ यांच्यावै काढलेलो प्रत्येक अधिसूचना, तो काढण्यात तो काढण्यात आल्यानंतर, शक्य तिलज्या लवकर, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहापुढे, तो एका सत्राने बनलेल्या अधिकारींने किंवा अधिक क्रमवती सभी मिळून बनलेल्या अशा एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीकारात संग्रहालय असलाना ठवला/ठेवली जाईल, आणि पूर्वीकृत संप्राच्या किंवा क्रमवती सत्रांच्या पाठोपाठाचे सत्रा संपर्ण्यापुढी जर, त्या नियमात किंवा अधिसूचनेत कोणतोही फेरबदल करण्याचावत दोन्हो सभागृहांचे मतेख्य झाले अधिकारी तो नियम काढण्यात किंवा अधिसूचना काढण्यात येऊ नये याबाबत दोन्हो सभागृहांचे मतेख्य इतांने तर, व्यानंतर, तो नियम किंवा ती अधिसूचना अशा फेरबदल केलेल्या स्वरूपातच अमलात येहील किंवा, विधासिति, मुक्तोच अमलात येणार नाही ; तथापि, अशा घोषणात्याहां फेरबदलामुळे किंवा शून्यीकरणामुळे, तलावूची त्या नियमान्वये किंवा अधिसूचनेअन्वये काढण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विविधाहानंतर साध येणार नाही.

(४) या अधिनियमान्वये राज्य शासनाने केलेला प्रत्येक नियम किंवा काढलेली अधिसूचना, तो काढण्यात तो काढण्यात आल्यानंतर शक्य तिलज्या लवकर, शक्य विधानमंडळासमोर ठेवला/ठेवली जाईल.

केंद्र सरकारचा [३१. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदी अमलात आणलाना कोणतोही अडचण उद्भवाती तर, केंद्र सरकारला, राजपत्रात, अडचणी ही परिस्त केलेल्या आदेशाद्वारे, अडचण दूर करण्यासाठी त्याला आवश्यक बाटेल अशा, या अधिनियमाच्या तरतुदीशी विसर्गत नसलील अशा तरतुदी करता येतील :

परंतु असे कों, चालकांचा गोपल व सकाराच्या शिक्षणाचा हक्क (सुधारणा) अधिनियम, २०१२ याच्या प्रारंभापासून तीन वर्षांचा कालावधी संपल्यानंतर, या कलमान्वये कोणताही आदेश काढण्यात येणार नाही.

(२) या कलमान्वये काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढण्यात आल्यानंतर, शक्य तिलज्या लवकर, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवण्यात येहील.]

अनुसूची

(कलम १५, आणि २५ परा)

शाळेसाठी मानके आणि प्रमाणके

अनुक्रमांक	वाच	मानके आणि प्रमाणके
------------	-----	--------------------

१. शिक्षकांची संख्या :

(क) इयता पहिली ते पाचवीसाठी	प्रवेश दण्डात आलेली बालके साठ पर्यंत एकसाठ ते नव्हद एकव्याप्त ते एकशेवीम एकशे एकवोस ते दोनशे एकशे पन्नासहन अधिक बालके दोनशहन अधिक बालके	शिक्षकांची संख्या दोन तीन चार पाच पाच आणि एक मुळ्याध्यापक विद्यार्थी शिक्षक प्रमाण (मुळ्याध्यापक वगळून) चालोसोहा अधिक नव्हेल.
-----------------------------	---	---

(ख) इयता सहावी ते आठवीसाठी (१) प्रत्येक इयत्तेसाठी किमान एक शिक्षक, जेणीकसून

(एक) विज्ञान व गणित ;

(दोन) सामाजिक अभ्यास ;

(तीन) भाषा :

या प्रत्येक विषयासाठी एक शिक्षक उरवेल.

(२) प्रत्येक प्रस्तोत बालकांसाठी किमान एक शिक्षक

(३) दोनशहन अधिक बालकांना प्रवेश दिला जातो तेथे—

(एक) पृष्ठवेळ मुळ्याध्यापक ;

(दोन) (क) कला शिक्षण ;

(ख) आरोग्य व शारीरिक शिक्षण ;

(ग) कार्यशिक्षण ;

कांसाठी अशकालक अनुदेशक.

२. इमारत

(एक) प्रत्येक शिक्षकांसाठी किमान एक वर्ग खोली आणि कार्यालय-
नि-भांडार-नि-मुळ्याध्यापकाची खोली ;

(दोन) अडवळ्याविना प्रवेशमार्ग ;

(तीन) भूतासाठी व मूलीसाठी खवत्र प्रसाधनग्राह ;

(चार) सर्व बालकांसाठी स्वच्छ व पुरास पिण्याचे पाणी पुरावण्याचे सुविधा ;

(पाच) ज्या शाळेत दूपारच जेण शिक्षण जाते तेथे एक खवत्रापक पर ;

(सहा) प्रोटोग्राम ;

(मात्र) शाळेच्या इमारतीच्या सुरक्षितसाठी भित्र किंवा कूपाण घालन
काळीची व्यवस्था ;

याचा समावेश असलेली गवकी इमारत

अनुक्रमांक	वाच	महाराष्ट्र आर्थिक प्रमाणिक
३	शोषणिक घण्ठामधील कामाचे क्रिमान दिवस/अभ्यापनाचे क्रिमान तास.	(एक) इयता पहिली ते पाचवीसाठी क्रमाचे दोनशः दिवस ; (दोन) इयता महाद्या ते आठवीसाठी क्रमाचे दोनशी दोस दिवस ; (तीन) इयता पहिली ते पाचवीसाठी प्रत्येक शेक्षणिक घण्ठामधील अध्यापनाचे आठशे तास ; (चार) इयता महाद्या ते आठवीसाठी प्रत्येक शेक्षणिक घण्ठामधील अभ्यापनाचे एक हातार तास ; पाठाची तयारी करण्यामह अध्यापनाचे प्रवर्थाळीस तास
४	शिष्टकागाडी प्रत्येक आठवड्याला कामाचे क्रिमान तास.	प्रत्येक दृष्टिक्षेप गरजेन्मुसार प्रारंभिकात अंदाज
५	अभ्यापन अध्ययन सामग्री	प्रत्येक शाढ्यापाये, खत्मानपत्र, मार्गसंकेत गोष्टोंच्या गुस्तकामङ्ग संबंधित विषयांवरील घूसके प्रविष्टीर एक वृद्धालव असेल.
६	प्रैक्टिस	प्रत्येक दृष्टिक्षेप गरजेन्मुसार प्रारंभिक्यात अंदाज.
७	खेळाच्याचे साहित्य, चेन्ड ते ज्ञानाविधानक सापगी.	